

Toiset identiteettiä rakentamassa

ANNA KULMALA

No, tääl on niitä yksinäisiä miehiä, jotka on jääny elämänkoulussa jotenkin, tai niinkun, syrjäytyny, tai tämmöstä että, kovemman osan ehkä käyneet ehkä, että, en tiedä, kyllähän tämä kova paikka loppujen lopuksi, ei täällä mikään, että kovia kouluja tääl on varmaan jokainen suurin piirtein käyny. (M1)

Johdanto

Omaa elämää kuvatessaan ihmiset määrittelevät samalla itseään arvioiden ja asettuen johonkin paikkaan tai positioon suhteessa toisiin ihmisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan. Tätä kautta määrittelyn kohteeksi joutuvat ne toisetkin, jotka ovat mukana kertomuksessa. Ja edelleen, kertoessaan toisista ihminen tulee määritelleeksi myös itseään. Tästä on esimerkkinä artikkelin alussa oleva lainaus, jossa kertoja kuvaa vetoavasti asuntolassa asuvia miehiä. Empaattisuus on luettavissa tässä kuvauksessa niin vahvasti, että se liittyy kertojan itsensä myös tähän samaan joukkoon; asuntolassa oleviin, elämänkoulussa kovan osan saaneisiin ja syrjäytyneisiin¹ yksinäisiin miehiin.

Artikkelissa paneudun siihen, millä tavoin ihmiset luovat kuvaa itsestään kertoessaan omaa henkilökohtaista tarinaansa ja miten siinä samalla rakentavat omaa identiteettiään. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, millaista roolia toiset ihmiset näyttävät tässä identiteetin rakentamisessa. Tämä artikkeli liittyy siis keskusteluun, jossa identiteetti ymmärretään muuttuvana, jolloin sen juuret eivät välttämättä ole menneisyydessä suoraan nähtävissä, vaan identiteettiä ajatellaan tuotetta-

van vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja kertomalla menneisyyttä yhä uudelleen suhteessa ympäröivään maailmaan. (Mead 1952, 135; Hall 1999, 225–226; Kurvinen 1999, 45.) Kenneth Gergen (2001a) esittää artikkelissaan, että yksittäisessä ja tietyssä tilanteessa kerrotussa tarinassa ihmisellä on kuitenkin taipumus säilyttää jatkuva ja koherentti identiteetti. Mutta identiteetin rakentumista ja monimuotoisuutta voidaan katsoa monin tavoin ja eri tasoja huomioon ottaen ja näin voidaan yksittäisessä vuorovaikutustilanteesakin löytää vaihtelevia identiteettejä (Hänninen 1999, 60–62).

Oman identiteetin rakentamista tapahtuu jatkuvasti tilanteissa, joissa ihmisille tarjoutuu mahdollisuus puhua tai kirjoittaa suoraan itsestään, mutta myös sellaisissa yhteyksissä, joissa itsestä kertominen ei ole näkyvästi tarkoituksena. Kertomistilanne, paikka, aikaisemmat elämäntapahtumat ja kokemukset ovat kaikki mukana vaikuttamassa siihen, millaiseksi kertomus itsestä juuri sillä kerralla muodostuu. (Hall 1999, 223–224.)

Aineistonani on 14 haastattelua². Tutkimuksessa mukana olevat miehet ovat haastatteluhetkellä asunnottomille ja päihdeongelmallisille miehille tarkoitettussa asuntolassa. Tämä tilanne luo aivan erityisen kontekstin kertomuksille. (Ks. Jokinen 2004.) Tällä tarkoitan sitä, että jossakin

¹ Artikkelini on osa Suomen Akatemian Syreeni-tutkimusohjelmaan kuuluvaa Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen Auttamisjärjestelmien reunalla -hanketta (2000–2003), jossa pureudutaan monin tavoin syrjäytymisen ja marginalisaation tematiikkaan.

² Haastattelut tehtiin vuosina 2001–2002 asunnottomille, päihdeongelmallisille miehille tarkoitettussa asuntolassa. Aineiston keruussa käytimme narratiivisen haastattelun ideaa. Pyrimme kartoittamaan haastateltavien kiinnittymistä heille merkityksellisiin henkilöihin, paikkoihin ja asioihin. Keskusteluja suunnattiin menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaan. Etenimme yleisten käsitteiden varassa tarjoamatta tutkijan valmiita käsitteitä keskustelun pohjaksi. Tällä tavoin haastateltava voi mahdollisimman paljon tuoda keskusteluun omia käsityksiään asioista. (Hyvärinen 1994, 47–48.) Syntyneet tarinat ovat haastattelujen molempien osapuolien yhdessä rakentamia.

paikassa olo tuottaa tietynlaista puhetta ja paikan merkitys siellä oleville ihmisille on mukana heidän kertomuksissaan itsestään. Asuntolakonteksti laittaa ihmisiä määrittelemään itseään suhteessa yhtäältä asuntolan asiakkaisiin julkisessa puheessa liitettuihin määrittelyihin ja toisaalta suhteessa niihin käsityksiin, jotka ovat usein esillä puhuttaessa niin sanotusta normaalista elämästä ja itsenäisen asumisen edellytyksistä. (Ks. Virokanas 2002, 130.) Määrittelyt asettavat ihmiset, nämä asuntolan asiakkaat, johonkin tiettyyn paikkaan ja asemaan sekä kategorisoivat heitä (ks. Kitzinger 1989, 82). Lisäksi merkittävä kerronnan lähtökohta haastattelemilleni miehille on heidän elämänkulkunsa ja nykyinen elämäntilanteensa, jonka vuoksi myös lukuisat auttamistyön ammattilaiset ovat heitä määritelleet. Jo Erving Goffman (1961) korosti kirjoituksissaan instituutioiden vahvaa vaikutusta niissä olevien ihmisten identiteetin muodostumiseen.

Seuraavassa esittelen asuntolassa olevien miesten kertomuksista ne toiset, joista miehet puhuvat ja joiden elämään he omaa elämänsä peilaavat ja jotka tämän vuoksi olen tulkinut kertomusten merkitykselliseksi Toisiksi. Tuon myös lyhyesti esille joitain aikaisempia tutkimuksia, jotka ovat olleet omalle ajattelulleni tärkeitä lähtökohtina. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan näitä merkityksellisiä Toisia tarkemmin aineistosta tuomiini otteiden avulla. Katseeni tarkentuu erityisesti niihin kohtiin ja käsitteisiin, joissa asuntolan miehet joko liittävät itseään ja kokemuksiinsa toisiin ihmisiin tai sitten erottelevat ja puhuvat itseensä ulos näistä merkityksellisistä Toisista. Keitä ovat nämä toiset ihmiset, millaisia he ovat ja kuinka lähellä tai kaukana he ovat kertojasta itsestään?

Identiteetin merkittävät toiset

Stuart Hallin (1999, 227) mukaan identiteetit ovat ihmisten itsensä antamia nimiä niille eri tavoille, joilla menneisyyden kertomukset asemoivat heitä ja joilla he itse asemoivat itseään. Näin ollen määrittelyt, joilla ihmiset itseään luonnehtivat, ovat tällaisia keinoja asemoida itseään suhteessa toisiin ihmisiin ja myös menneisyyden tapahtumiin. Nämä ajatukset ovat tarjonneet omalle ymmärrykselleni yhden lähtökohdan, jonka avulla olen päässyt etsimään identiteetille merkittäviä Toisia haastatteluista.

Identiteetti ei ole uusi kiinnostuksen kohde eikä aikaisemmista tutkimuksista ja lähteistä identiteetin muodostumisesta kiinnostuneella tutkijalla ole puutetta. Klassisessa tutkimuksessaan George H. Mead (1952, 157–158) osoitti, kuinka minän (self) muodostumisessa toiset ihmiset ovat mukana eritasoisesti. Alkuun vaikuttamassa ovat konkreettiset kohtaamiset yksittäisten ihmisten kanssa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Näissä vuorovaikutustilanteissa tapahtuu jatkuvaa oman itsen suhteuttamista toisiin ja heidän asenteisiinsa. Näiden yksilökohtaisten tapaamisten lisäksi tärkeiksi muodostuvat ne yleiset käsitykset, joita eri ihmisryhmillä on. Erityisellä tavalla merkitseviksi tulevat henkilöä itseään lähellä olevien ryhmien käsitykset, sillä ne liittyvät Meadin mukaan lopulta osaksi yksilön identiteettiä.

Käytössäni olevista kertomuksista olen poiminnut kahdenlaisia Toisia, joihin ihmiset itseään suhteuttavat. Yhtäältä toiset edustavat niitä muita, jotka viettävät erilaista elämää kuin haastateltavat. Tähän ryhmään kuuluvat ihmiset ovat niitä, jotka toimivat ja elävät ”normaalissa” yhteiskunnassa sopien ainakin jollakin tavalla sen kehyksiin ja joiden elämänkulku on sujunut ”normaaleja” polkuja kulkien. Käytän artikkelissa heistä nimitystä Erilaiset Toiset. Toisaalta kertomusten toiset ovat niitä, jotka jollakin tapaa jakavat kertojien kanssa elämäntilanteen ja -tavan ja joihin myös liitetään julkisessa puheessa erityisiä enakkokäsityksiä. Näin voidaan sanoa, että haastateltavat ja nämä toiset jakavat yhteisen stigman. Samantyyppistä elämää elävistä ihmisistä haastateltavat löytävät itsensä kaltaisia piirteitä ja ainakin osittain yhteistä näkökulmaa elämään. Kutsun näitä jossakin mielessä vertaisia ihmisiä Samanlaisiksi Toisiksi.

Analyysissään stigmaa kantavien ihmisten kertomuksista Goffman (1963, 19–20) kutsuu keskenään samanlaista elämää, kokemuksia ja leimaakin jakavia ihmisiä käsitteellä ”sympaattiset toiset” (sympathetic others); tämä käsite sopii näiden kriteerien mukaan käytettäväksi tämänkin aineiston Samanlaisista Toisista. Goffman kuitenkin laajentaa sympaattisten toisten ryhmän vielä lisäksi niihin, jotka ovat lähellä erilaisia stigmoja kantavia ihmisiä, vaikka lukeutuvatkin kirjoittajan sanoin normaaleiksi. Sympaattisiksi toisiksi heidät kuitenkin tekee se, että heillä on jollain tapaa pääsy leimattujen ihmisten elämään ja tätä kautta mahdollisuus jakaa joitain yhteisiä kokemuksia näiden kanssa.

Tämän artikkelin Erilaiset ja Samanlaiset Toiset ovat niitä, joihin itseä suhteutetaan ja joita vasten omaa identiteettiä rakennetaan yhtäläisyyksien ja erojen kautta. Nämä Toiset ovat haastateltavien identiteettipuheessa mukana kahdella tavalla. Miehet määrittelevät itseään joko suoraan suhteessa Toisiin, tai sitten Toiset ovat mukana ulkoapäin tulevissa määrittelyissä. Jälkimmäisissä tilanteissa haastateltavat käyttävät kertomuksissaan erityisesti lainauksia ammattiauttajien heille antamista määrittelyistä. Näyttää siltä, että pitkät asiakkuudet auttamistyön kentällä ovat tuoneet mukanaan ammattilaisten ja asiantuntijoiden tekemät asiakkaiden kategorisoinnit tärkeiksi vertailukohdiksi haastateltavien omiin määritelmiin itsestään. Kategorisoinnit liittävät asuntolan asiakkaisiin erityisesti sellaisia ominaisuuksia, jotka ovat lähtökohtaisesti usein ongelmakeskeisiä ja ei-toivottuja. Lisäksi kategorisointeihin vaikuttavat aikaan ja paikkaan sidotut kulttuuriset ymmärrykset asioista.

Erilaiset Toiset

Erilaisten Toisten mukana haastateltavien kertomuksiin tulee kuvauksia jostakin toisenlaisesta elämästä, johon heillä itsellään ei ole mahdollisuuksia. Lähes kaikissa kertomuksissa vilahtavat tässä yhteydessä myös määritteet normaali ja tavallinen. Paikoin tavallinen elämä on kaukana ja ehkä jopa saavuttamattomissa, poissulkevien ja erottavien rajojen takana (ks. Helne 2002). Joissakin kertomusten kohdissa toisenlainen elämä ei ole aivan yhtä etäällä, jolloin jokin muutos elämäntilanteesta tai -tavassa toisi mahdollisuuden siirtyä rajan yli (takaisin) normaaliin. Tähän lukuun valitsemisani aineisto-otteissa tulevat näkyville nämä vaihtelevat etäisyydet ja rajat, jotka vallitsevat asuntolan miesten ja Erilaisten Toisten elämäntilanteiden välillä. On huomattava, että haastateltavat käyttävät normaalin ja tavallisen käsitteitä myös toisella tapaa, jolloin kertomuksissa korostuu itsen ja muiden samankaltaisessa tilanteessa olevien kuvaaminen aivan tavallisina, sellaisina ihmisinä kuin ketkä tahansa muutkin ovat. Tähän palaan luvussa Samanlaiset Toiset.

Ensimmäisessä otteessa hyvin pitkään, lähes lapsuudesta lähtien, erilaisissa auttamistyön paikoissa kierrellyt mies, Tommi, vertaa omaa elämänsä muiden ihmisten elämään. Tässä vertauksessa näkyy tavallisena pidettyyn elämänkul-

kuun liittyviä elementtejä edelleenkin, vaikka haastateltava on joutunut monta kertaa vuosien kuluessa luopumaan mahdollisuuksistaan vastata tämänkaltaisiin elämän vaatimuksiin.

OTE 1. Ulkopuolinen laitapuolen kulkija³

H: Sä ite käytät, käytät niinkun tämmöst termiä, et sä oot laitapuolen kulkija, tai syrjäytynyt.

Tommi: Ni.

H: Mitä se, mitä se tarkoittaa?

Tommi: No, sillälailla, et oo työelämässä kiinni, eikä tässä oravanpyörässä että, tavottelis omaa asuntoa ja, parempaa vaimoo ja, lisää lapsia ja, ja otetaan, pankkilaina että saadaan, vene, ostettuu, että päästäs järvelle, tämmösestä minä oon ihan ulkona. (M1)

Tommi on aiemmin kertomuksessa käyttänyt termejä "laitapuolen kulkija" ja "syrjäytynyt", joihin käsitteisiin haastattelijana tässä otteessa vielä palaan. Tommi ei lähde suoraan vastaamaan kysymykseen siitä, mitä laitapuolen kulkijuus tai syrjäytyneisyys hänen elämässään tarkoittaa, vaan rakentaa kuvaa itsestään sen kautta, mitä hän ei ole. Voisi sanoa, että hän vertaa "laitapuolen kulkijan" elämää niin sanottuun normaaliin elämään tuomalla esiin hyvin konkreettisia eroja näiden elämäntapojen välillä. Tällä tavoin hän tulee hahmottaneeksi samanaikaisesti paitsi omaa tilannettaan myös Erilaisten Toisten elämää. Hän luettelee koko joukon asioita, työ, asunto, vaimo ja perhe, pankkilaina sekä vene, joista kiinni saaminen ehkä auttaisi pois laidoilta ja varmistaisi paikan sisäpuolelta. Tämänkaltaisen normaalin elämän määrittely tulee kulttuurisista käsityksistä ja julkisesta puheesta, joissa edellä mainitun kaltaiset asiat nousevat tavoittelemisen arvoisiksi (ks. Kulmala & Vanhala 2004). Näitä asioita Tommilla ei ole ollut mahdollisuus saavuttaa, ja hän on siksi jäänyt ulkopuolelle. Laitapuoli-termin käyttö luo käsityksen siitä, että on olemassa jokin sisätila tai keskus, jossa eletään tavallista – normaalia – elämää. Tommille laidalla kulkeminen tarkoittaa käytännössä täysin ulkona olemista siitä elämänpäästä, johon Erilaiset Toiset kuuluvat. (Ks. Helne 2002.)

³Kaikkien henkilöiden ja paikkojen nimet on muutettu. H tarkoittaa haastattelijaa. Aineisto-otteet on purettu sanatarkasti nauhoitetuista haastatteluista. Puhetarkkuuden olen pitänyt sellaisena, että otteet olisi helppo lukea, ja siksi joitain pieniä täytesanoja, kuten esim. mm, joo ja niinku sekä kesken jääneitä sanoja on jätetty kokonaan pois. Välimerkit tarkoittavat taukoa puheessa. Kaksoisluissa (()) oleva teksti on tutkijan tai purkajan lisäämä huomio. Otteiden lopussa olevat merkinnät suluihin ovat tunnistekoodeja.

Viittaus ”oravanpyörässä” olemiseen tuo mukaan sarkastisen sävyn Erilaisten Toisten elämän kommentointiin ja sitä kautta voi lukea sen risti-riidan, joka loppujen lopuksi vallitsee tässä usein yleisen ajattelun mukaan tavoiteltavassa elämässä. Vaikka kulttuurisessa puheessa on näkyvillä edellä mainittujen seikkojen olemassaolo tavoiteltavina asioina, niin kriittisesti ”normaalaa elämää” tarkastellessa voi hyvin nähdä myös asetelman mielettömyyden. Tutun oravanpyörä-metaforan avulla välittyy hyvin Tommin kyseenalaistava kannanotto sitä elämäntapaa kohtaan, josta hän itse on ulkona. Myös muutamissa muissakin kohdin haastatteluaiaineistoani miehet käyttävät metaforia avaamaan ja ehkä myös tehostamaan kokemus-
tensa kerrontaa. (Ks. Kulmala 2003.)

Tommin tarinassa ovat toisaalla myös monin kohdin peilauspintana omien lähisukulaisten ja entisten ystävien tilanteet, jotka edustavat hänelle konkreettisia esimerkkejä Erilaisten Toisten elämästä. Näissä kertomuksen kohdissa oman tilanteen kuvauksessa on katkeraa sävyä, ”semmosta etäisyyttä halutaan säilyttää, vaikka asuukin samalla paikkakunnalla”, ”siin on haalistunu se, kaveruuski, siinä kun on niitä, tipahtanu terveitten kirjoilta pois”, ja poikkeavuuden kokemusta, ”olenhan minä semmonen sisaruskatraan musta lammas”. Tommi on yrittänyt pitää ajoittain yhteyttä lähisukulaisiinsa ja ystäviinsä, mutta vaihtelevalla menestyksellä. Tommi on tulkinnut lähestymisyritystensä torjumiseksi ja etäisyyden ylläpidoksi Erilaisten Toisten toiminnassa yhtäältä sen, etteivät he juuri ota häneen yhteyttä, ja toisaalta sen, että he eivät ole toimittaneet ajanmukaisia yhteystietojaan Tommille. Kertomuksessa rajoja ja etäisyyttä vahvistavat Tommin ja Erilaisten Toisten väliset erot elämäntilanteissa ja -tavoissa, mutta rajojen vahvistamiseen ja etäisyyden ylläpitoon liittyy myös Tommin psyykinen sairaus.

Asuntolan miehet käyttävät kertomuksissaan paikoitellen hyvin vahvoja termejä kuvaamaan eri ihmisryhmien erilaisuutta, mutta myös eriarvoisuutta. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi luokka ja kasti. Erilaisten Toisten ryhmä on jotain, jonka alapuolelle voi joutua.

OTE 2. Pummiluokkaan kuuluva on muiden alapuolella

Pertti: Ja hirvee homma alottaa, niinku ihmisen silleen kato kun, kun on ite keränny, ne natsat kaikki tuolt maast.

H: Miltä se on tuntunu, kerätä natsoja tuolt?

Pertti: Se on aika rankkaa. Kyllä sen tajuaa, et ham-

maat lähtee, semmosii paiset tulee suuhun ja, jos se, jos siin joutuu pitkän aikaa elään, ja sit se on sitä, että sitä on juopuneena virranu se ajatus, sen kestää. Ja sitte niinkun eristäytyy, silleen et, tulis niinkun semmonen, hitto ja pelästyy, jos ihmisen ilmoille tulee.

H: Mm, niin et, sä niinku viinaa oot juonu sentakia, et sä kestät?

Pertti: Niin, et sen kestää, ku on ((epäselvää puhetta)). Se on ihan tosiaasia, [et se on

H: [Joo, mikä siin on, vaikeaa?

Pertti: ((epäselvää puhetta)) juomine

H: Nii

Pertti: No, se ku on kylmä, tai siis niinku, petollinen kaupunki, ihmiset on sen mallista taas. Sitten kun niitä pyytää, niin kyllä Kaupungissakin on annettu röökin pari, tälle, mut siin täytyy olla varmasti pummi sitte. Et siinä niinkun alennetaan itensä pummiluokkaan. (M5)

Pertti on ollut tässä miesten asuntolassa tällä erää vasta muutaman viikon, joten hänen mielessään on vielä hyvin aika ennen sinne menemistä. Pertti on kulkenut kaduilla, asunut tuttavien ja sukulaisten luona ja yöpynyt välillä julkisissa tiloissakin. Tupakoissa pysyäkseen hän on joutunut niitä pummaamaan tai jopa keräämään toisten poisheitettyjä natsoja maasta. Näissä tavoissa saada tupakkansa kulminoituu se nöyryytys ja elämän rankkuus, jotka hän on voinut kohdata vain juopuneena tai sitten pakenemalla pois eristykseen. Näillä keinoilla Pertti on hakenut etäisyyttä muihin ihmisiin, joiden kohtaaminen ei ole ollut helpoa. Ihmisten ilmoille tuleminen ja toisaalta itsensä alentaminen pummiluokkaan luovat erityisen hyvin kuvan hänen paikastaan suhteessa siihen tilaan, johon Pertti asettaa Erilaiset Toiset. Ilmoille tuleminen viittaa siihen, että Pertti on joutunut vetäytymään sivuun ja tekemään eristäytymällä rajan muiden ihmisten elämänpääpiiriin suojatakseen itseään. Pummiluokkaan itsensä alentaminen kuljettaa mukanaan vahvaa arvoasetelmaa siitä, että kadulla tupakkaa kerjäävät ovat ”toisen luokan kansalaisia” suhteessa muihin ihmisiin, Erilaisiin Toisiin. Tässä kohdin Pertti lisäksi ottaa itse ikään kuin vastuun arvonsa alenemisesta: hän alentaa itse itsensä pummiluokkaan toimimalla tavalla, joka ei sovi hyväksytyihin kehyksiin. Miesten asuntolassa oleminen on ehkä jo kuitenkin askel ylöspäin pummiluokasta, vaikka uuden aloittaminen ei olekaan helppoa kaikkien niiden kokemusten jälkeen, joita Pertillä on ollut.

Seuraavassa luvussa siirryn tarkastelemaan, millaisia Toisia ammatteisilla on tarjota miehille vertailukohdiksi ja rakennusaineiksi omalle identiteetille. Haastateltavien kuvatessa itseään ja elämänsä auttamistyön ammatillaiset, heidän sano-

misensa ja toimintansa saavat usein tärkeän roolin kertomuksessa. Ammattilaisten tarjoamat Toiset tulevat lähelle Meadin (1952, 154) käyttämää yleistetyn toisen (generalized other) käsitettä, joka viittaa johonkin ryhmään kohdistuvaan yleiseen asenteeseen. Meadin mukaan tämä yleistetty toinen voi siirtyä lopulta yksilön kokemukseen itsestään. Tämän artikkelin aineistossa tulee kuitenkin vahvasti esille myös päinvastainen suhtautuminen näihin ulkoapäin tuleviin, tässä tapauksessa siis ammattilaisten tarjoamiin määritelmiin.

Ammattilaisten tarjoamat Toisten identiteetit

Auttamistyöhön liittyvissä kohtaamisissa miehet ovat yleensä asiakkaan asemassa, jolloin ammattilaiset ratkaisuja ja suunnitelmia tehdessään arvioivat sekä määrittelevät heitä ja samalla tarjoavat heille sopivia identiteettejä. Kun miehet viittaavat näihin tarjottuihin identiteetteihin, he käyttävät niitä usein kriittisesti peilauspintoina, joita vasten pyrkivät luomaan itsestään ehkä toisenlaista ja ainakin henkilökohtaisempaa kuvaa kuin se, joka ammattilaisten melko ahtaanoloiisiin määrittymiin mahtuu. Ammattilaisten tarjoamat identiteetit rakentuvat ammatillisen kokemuksen sekä sosiaalialan koulutuksen tuomien tieto- ja taitopohjien varaan. Näiden rakennusaineiden lisäksi ammattilaisten käyttämissä määrittelyissä on nähtävillä yleisempiä kulttuuriseen puheeseen sisältyviä käsitteitä asioista ja ihmisistä.

Seuraavassa esimerkissä Matti kommentoi tapaa, jolla ammattilaiset häneen suhtautuvat, kritisoiden erityisesti sitä, millaiseen kategoriaan he hänet asettavat. Mennyt elämä ja lastensuojelun jälkihuollon asiakkuus antavat Matin mukaan ammattilaisille aiheen luokitella ihminen tietyn tyyppiseksi.

OTE 3. Asiakas pysyköön autettavana tapauksena

Matti: Se oli jo toinen, toinen ihme. Lastenkodin, no ensinnäkin, kontaktinpito siinä vaiheessa jo oli, tämmöses käsitteessä, jälkihuolto, yksipuolista, eli ne yritti ottaa yhteyttä muhun, mut mul ei ollu mitään tarvetta ottaa yhteyttä niihin.

H: Mm, mm.

Matti: Koska mä tienasin jo sillo, huomioitavasti enemmän ku ykskään, ykskään niistä tota. Ne yritti silloinkin, niille, niistä näki selkeesti, ja koki selkeesti, että niille olis kelvannut, elämässään onnistumaton menestymätön uhri, tämmönen autettava, avustettava. Tapaus jota voi, kutsua jälkihuollossa tämmöseksi, kun meidän täytyy auttaa. Mutta koska mä olin nuori, hy-

vinpärjäävä kaveri, joka oli perinyt täysin, kuolleen isoäitinsä. (M2)

Matti kertoo viranomaisten pyrkivän rakentamaan hänestä ei-selviytyjää, vaikka itse hän kokee selviytyneensä hyvin elämässään. Kertomuksessa työntekijöiden odotukset rakentuvat auttamistyössä tavanomaisen aselman varaan, jossa on selkeästi eroteltavissa se, ketä autetaan, ja se, kuka on auttaja. ”Tapaus, jota täytyy auttaa” -määrittely vie toimijuutta pois ihmiseltä itseltään, ja tällaiseksi uhriksi luokittelu ei sovi lainkaan Matin omaan kokemukseen itsestään. Sen sijaan selviytyjän identiteetti on koko (haastattelu)kertomuksen etenemisen ajan voimakkaasti esillä siitäkkin huolimatta, että tätä Matin omaa näkemystä itsestään on hänen mielestään yritetty nujertaa jatkuvasti hänen asuessaan lastenkodissa ja vielä jälkeenpäinkin. Tästä esimerkkinä ovat jälkihuollon nimissä tapahtuneet yhteydenotot, jotka Matti on kokenut yksipuolisina ja ainoastaan ammattilaisten tarpeista lähteviksi. Matti edustaa sellaista ”huonoa asiakasta” (bad client), joka Kirsi Juhilan (2003, 93) mukaan auttamistyön kohtauksissa ja vuorovaikutustilanteissa rakentuu ”hyvän asiakkaan” (good client) ohella. ”Huono asiakas” saa roolinsa kohtaamistilanteissa, joissa hän ei taivu autettavaksi ammattilaisten odotusten mukaisesti. Ammattilaisten tarjoamat Toiset tuotetaan siis Matin haastatteluohteessa autettava-auttaja-asetelmassa ja lisäksi tekemällä eroa Erilaisiin Toisiin, jotka ovat niitä elämässään onnistuneita ja menestyneitä ihmisiä. Matti kääntää koko kuvion toisinpäin omissa määrittelyissään, joissa hän ei vähimmässäkään määrin sovi hänelle asetettuihin odotuksiin.

Eräässä toisessa kohtaa kertomustaan Matti tuo esille lisäksi yhden tulkintansa siitä, miksi häneen haluttiin jälkihuollon puitteissa pitää yhteyttä. Hänen mukaansa tarkoituksena oli pelkästään selvittää ja varmistaa, onko hänellä resursseja hoitaa pientä lastaan ja täyttääkö hän isälle asetettavat vaatimukset, ”ja tota niiden mielestä mun isäkelposuuttani pitää kyseenalaistaa mun lastenkotitauhallani”. Matti ei pidä jälkihuollon työkäytäntöä omalla kohdallaan tarpeellisenä nykyisessä elämäntilanteessaan, jossa hän tuntee olevansa tasapainossa niin taloudellisesti, henkisesti kuin jokapäiväisestä elämästä selviytymisen suhteenkin. Haastateltava ei suostu ottamaan vastaan hänelle tarjottua identiteettiä, vaan kritisoi sitä vahvasti.

Joskus ammattilaisten antamat määritelmät ja niiden tuomiin rajoituksiin sopeutuminen tapahtuu kriittisen ja sarkastisen alistumisen kautta.

OTE 4. Pakon edessä sopeutuja

Tommi: Että minähän saan kaikki, maksu-, vähän se tuntuu nololta, että mennä lappujen kans, maksusi-toumuksen ka, paikasta toiseen. Kyllä se minun kan-nalta on, minä oon niin paljon ollu, tuon juomisen ta-kia, nälässäänkin että.

H: Mm

Tommi: Että nyt pysyy sekini, kurissa et, ihan vaan tuo välitystilini ja, tämän paikan ansiosta.

H: Että mielummi, vaikka lappujen kanssa sitten tänne?

Tommi: Niin, ni, vaikka siinä nyt, en tiedä miten siihen suhtautus, en minä siihen suhtaudu ollenkaan, alentavasti, että se olis jotenkin. Sitä nyt ei o, rahaa osannu käyttää koskaa. (M1)

Tommi kertoo tilanteestaan, jossa on joutunut luopumaan omasta päätösvallastaan rahankäytön suhteen, kun sosiaalityöntekijä on tehnyt päätök-sen asiakkaan rahojen menemisestä välitystilille. Hieman aiemmin haastattelussa Tommi kuvaa, kuinka hän ensin teki jopa valituksenkin asiasta, koska ei pitänyt välitystilin järjestämisestä itselleen oikeanlaisena ratkaisuna. Myöhemmin Tommi sitten joutuu alistumaan työntekijän päätökseen ja myöntyy ajatukseen, että on kykenemätön huo-lehtimaan itsestään ja rahankäytöstään. Tämä ta-pahtuu pakon edessä, kun muuta mahdollisuutta ei enää ole. Rahat ovat hupenneet ajoittain juo-miseen, ja ruokaan ei ole jäänyt varaa. Vasta asun-tolan tarjoama tuki sekä välitystilin rajoittama ra-hankäyttö ovat tuoneet raamit, joiden avulla Tommi on saanut pidettyä juomisensa kurissa. Aivan helppoa ja itsestään selvää hänelle ei ole kuitenkaan tämän selviytymättömän identiteetin ottaminen, ”vähän se tuntuu nololta” ja ”en tiedä miten siihen suhtautus”, vaikka hän lopulta pää-tyykin siihen, ettei siihen ole syytä suhtautua alen-tuvasti. Haastateltava pyrkii kertomuksessaan ky-seenalaistamaan organisaation taholta tapahtuvaa määrittystä, mutta päätyy ottamaan sen osaksi omaa kuvaustaan itsestään.

Seuraavassa otteesta tulee näkyviin, kuinka jo-honkin ryhmään kuuluvaan liitetyt ominaisuu-det ovat vahvasti ihmistä määrittäviä rajoittaen häntä saamasta sellaista apua, jota haluaisi, ja es-täen ehkä myös kuulluksi tulemistä.

OTE 5. Ennako-oletusten määrittäjä

Topi: No, jos mul olis vähä, reilummin rahaa ni, mä, luultavasti lähtisin johonkin tonne, viikoksi johonkin ton-ne, mökille, esimerkiksi. Rentoutuun.

H: Joo.

Topi: Mutta jos, semmosen asian menee esittää Penttilälle, se sanoo heti, sä lähet ryypään sinne. Ren-toutumisel, ja ryypääminen, ne o, kaks ihan eri asiaa. Esimerkiks talviaikana olis kiva mennä semmoselle mökille mikä, pystyy lämmittään, ja käymään pilkillä. (M3)

Otteesta haastateltava, Topi, kertoo toiveestaan päästä joskus asuntolasta lomalle, ”rentoutuun” johonkin toiseen ympäristöön. Tämä suunnitelma on tähän saakka jäänyt vain haaveeksi taloudellisen reunaehtojen vuoksi. Mutta raha ei ole tämän toivomuksen täyttymiselle ainoa este, vaan luottamus-pula työntekijän taholta rajoittaa Topia edes tuomasta haavettaan julki. Yhtäältä haastateltava tuo esille kokemuksensa siitä, että menneiden ta-pahtumien vuoksi saadusta arviosta ja alkoholis-tiksi määrittelystä on vaikea päästä eroon ja että ennakkoluulot vaikuttavat esimerkiksi työnteki-jän suhtautumiseen. Toisaalta Topi asuu alkoholi-steille tarkoitetussa asuntolassa, mikä myös omal-ta osaltaan määrittelee häntä edelleen vahvemmin kuin hänen omassa elämässä mahdollisesti tapahtunut alkoholin käytön väheneminen.

Auttamistyön kentällä pitkään kulkeneiden ihmisten kertomuksissa näkyy usein se, kuinka am-mattilaiset ja instituutiot ovat olleet monin ta-voin mukana haastateltavien elämänkulussa ja päätöksenteossa, joka liittyy heitä koskeviin rat-kaisuihin. Esille tulee jännite yksilöllisyyden ja asunnottomiin alkoholisteihin liitettyjen yleisten ominaisuuksien välillä. Näin ollen haastateltavat kertovat niistä tilanteista, jolloin he kokevat tuleensa kohdelluiksi enemmänkin jonkin katego-rian edustajana kuin omana henkilökohtaisena it-senään. Topin kertomuksesta tulee vaikutelma, että hän on sosiaalisesti annetun identiteettinsä kahlitsema ja että hänen yksilölliselle identiteetil-leen ei ole asuntolassa tilaa.

Myös ammattilaisten toiminta voidaan tulkita viestiksi siitä, millaisena asuntolan ihmiset näh-dään. Seuraavassa Mauri puuttuu asuntolan käy-täntöön, jossa henkilökunnan määrä on iltaisin ja viikonloppuisin vähäinen. Mauri kommentoi asiaa tavallaan koko asukaskunnan puolesta.

OTE 6. Elämää virka-ajankin jälkeen

Mauri: Muutenkin siis, on se nyt aika hölmön tun-tusta et että, et, miten se tuntuu, et sitä muuttuu se, käytös niinkun miehellä muka, kello kuustoista. Et on-ko nää niinkun, luuleko että nää on, niin, laitostunu tää porukka.

H: Mm

Mauri: Että tää, ne on niinkun, tavallaan vaipuu hor-

rokseen siihen asti, kun tää saa aamulla uuden leirin, vaihtuu, tekijämäärä. Se on niinkun hölmön tuntusta mun mielestä. (M6)

Maurin mielestä on kummallista, että työntekijät ovat asuntolassa pääsääntöisesti vain virka-aikaan. Hän on tulkinnut asian siten, että henkilökunta pitää asuntolan miehiä niin laitostuneina, etteivät he juuri liiku tai edes toimi mitenkään iltaisin. Vaikka otteessa kommentointi perustuu vahvasti tulkintaan, liittyvät siihen kuitenkin ajatus ja kokemus siitä, että ammatillaiset luokittelevat heitä, asuntolan asukkaita, määrätynlaisiksi ihmisiksi. Maurin tulkinta etenee asuntolan toimintakäytäntöihin, joiden hän arvelee muotoutuneen sen mukaan, minkä henkilökunta on arvellut riittävän laitostuneen asuntolakunnan tarpeisiin. Mauri kritisoi toimintatapojen arvostelun kautta myös sitä kollektiivista määrittystä, jonka he asuntolan asukkaina ovat saaneet.

Asuntolan miehet tuovat kertomuksissaan esiin ammatilaisten tarjoamia Toisten identiteettejä. Näitä määrittäviä miehet eivät kyseenalaistamatta ota vastaan, vaan he kommentoivat ja tekevät eroa niihin sekä pyrkivät luomaan henkilökohtaista kuvaa itsestään puhumalla näitä ulkoapäin annettuja määrittäviä vastaan (Morgan 2000). Ammatilaisten tarjoamia Toisia ei voi ohittaa eikä niihin voi suhtautua välinpitämättömästi, koska ammatilaisten määrittämisellä on erityisiä seuraamuksia ihmisten elämässä. Vaikuttaa siltä, että miehet ovat poimineet ammatilaisten puheesta erityisesti ne kohdat, joissa ammatillaiset liittyvät asuntolassa olevat miehet yhdeksi homogeeniseksi ryhmäksi. Ryhmäksi, jota määrittävät tietyt ongelmat ja josta ei juuri yksilöllisiä piirteitä erotu. Ammatilaisten puheessa vahvistuvat erot asuntolan miesten ja Erilaisten Toisten elämäntavan ja toimimisen mahdollisuuksien välillä. Miehillä ei ole pääsyä Erilaisten Toisten elämänpäiiriin, jolloin asuntolan miehille jää ratkaisuksi käyttäen oman henkilökohtaisen identiteetin rakentamisessa tukena Samanlaisia Toisia.

Samanlaiset Toiset

Yksilöllistä identiteettiä voidaan rakentaa suhteessa siihen kategoriaan, joka on annettu ulkoapäin, kuten avustettava, selviytymätön tai alkoholisti, mutta siinä samassa omaa identiteettiä voidaan muokata suhteessa toisiin henkilöihin tuon

määrittelyn sisällä. Tällöin ihminen voi liittää puheessa itsensä alkoholisti-kategoriaan, mutta luodakseen itsestään tarkempaa ja henkilökohtaisempaa kuvaa hän rakentaa yksilöllistä identiteettiään itsestään erojen kautta suhteessa toisiin alkoholisteihin. Vaikuttaa siltä, että yksityisen identiteetin esitleminen ja itsensä erotteleminen toisenlaiseksi ovat ihmiselle itselleen hyvin merkittäviä. (McKinlay & Dunnnett 1998, 36.) Seuraavassa otteessa haastateltava, Matti, määrittelee itseään suhteessa toisiin asuntolassa asuviin ja sitä kautta määrittelee myös näitä toisia.

OTE 7. Erilaisena samanlaisten joukossa

Matti: Mutta muistettas kuitenkin, että täällä asuvat ihmiset, mä poistan itteni tästä, koska mä oon, mä pyrin täältä pois. Mä katon siinä, mä en kato olevani parempi, huonompi, mä oon aivan samanlainen kaveri, mä oon täällä niinku muutki. Kyl mul on näiden kaverien kans samanlaisia kokemuksia, meil on hyvin pitkälle, hyvin pitkälle samat asuinympäristöt, samat tuttavapiirit. Kyl mäkin sitä viinaa oon osannu kaataa kurkustani alas. Mä en tiä, onks se mulla hallinnassa, mut tota, mä tiedän, mulla se on suurkulutusta.

H: Joo

Matti: Mä voin kyllä käydä ottamas kalja, ja lähtee kotiin, mä voin ottaa neljä kaljaakin, ja lähtee kotio. Mut tota, et ainoo, ainoo mikä, ainoo mikä mua erottaa, tääl on se et, mä en ainakaan, nyt, vielä tunne olevani alkoholisti, ja mul ei koskaan o ollu alkoholin, kanssa, eikä muitten päihdeaineitten kans ongelmi, eikä riippuvuutta niihin.

H: Minkälaisia ihmisiä täällä asuu?

Matti: Mun mielestä täällä asuu, tällä hetkellä, osa on alkoholisteja joil on alkoholiongelma, osa on muiden syiden takia, eli, yhteiskunnasta syrjäytyneitä henkilöitä. Et kuullostaa aika naurettava tällä hetkellä puhua, skandinaavisesta, ylilyhyysävästä yhteiskunnasta. (M2)

Kertomuksessa toiset samanlaiset kaverit esiintyvät tärkeinä vertailukohteina sille, millaisen kuvan Matti pyrkii itsestään luomaan. Hän sekä erottelee itseään toisista asuntolassa asuvista henkilöistä että tuo esille itseään ja toisia yhdistäviä piirteitä. Eroa Matti tekee sen kautta, että hänen ei ole tarkoitus jäädä asuntolaan kokonaan asumaan, vaan hän aikoo löytää jonkin muun asumisratkaisun tulevaisuudessa. Tätä kautta nämä toiset tulevat määritellyiksi sellaisiksi, jotka syystä tai toisesta jäävät asuntolaan pyrkimättä sieltä muualle. Toinen asia, jonka suhteen Matti katsoo poikkeavansa Samanlaisista Toisista, on se, että hän ei ole alkoholisti. Hän ei ole riippuvainen päihteistä, eivätkä ne ole olleet hänelle myöskään koskaan edes ongelma. Sen sijaan osa muista asuntolassa asuvista on haastateltavan mukaan alkoholisteja, minkä hän tuokin suoraan esille. Haastateltava korostaa kuitenkin, ettei hän arvo-

ta itseään eikä toisia mihinkään suuntaan. Kuukaan ei ole toista parempi tai huonompi, vaan tällä asetelmalla he ovat keskenään samanlaisia. Yhteneväisiä piirteitä haastateltava löytää itsestään ja Samanlaisista Toisista niin kokemusten, asuinympäristöjen kuin tuttavapiirin suhteen ja myös alkoholin käytössä on hänen mukaansa heillä kaikesta huolimatta paljon samankaltaisuutta.

Tämä määrittely on vahvasti yhteydessä asuntolaan, jolloin haastateltava rakentaa kuvaa itsestään suhteessa juuri niihin asioihin, jotka myös vahvasti yleisesti määrittävät asuntolaa paikkana ja sen asiakkaita. Eron tekeminen passiivisiin asunnottomiin ja alkoholisteihin on merkittävää tälle haastateltavalle. Hän ei suostu ottamaan itselleen sitä identiteettiä, jota yleisesti asuntolassa asuville tarjotaan, vaan haluaa tuoda itsestään näkyville yksilöllisen kuvan. (Ks. Juhila 2004.) Jonkun toisen kohdalla voisi olla mahdollista päinvastainen asiointi, jolloin asiakas olisi lähtenyt määrittelemään itseään asuntolan asukkaita koskevien yleisten määritelmien mukaisesti ja näin ollen paikka olisi tuottanut tai vahvistanut poikkeavaa identiteettiä (vrt. Granfelt 1998, 56).

Päihdeongelmaisille asunnottomille tarkoitettujen asuntolat ovat usein ihmisten tiedossa sijaintipaikkakunnillaan. Asuntolat tunnistetaan paitsi rakennuksina myös niiden ympäristössä kulkeksivina ja oleilevina ihmisinä, jolloin yleisesti tuntuu myös tiedettävän, keitä ja millaisia ihmisiä asukkaat ovat. Sisälle pääsy asuntolaan voikin sitten tuoda toisenlaisen kuvan paikasta ja sen asukkaista, ja tällöin itse kukin joutuu tarkistamaan omia ennakkoluulojaan, kuten seuraavassa asuntolan asukkaaksi tullut mies kertoo.

OTE 8. Omatkin ennakkoluulot muuttuivat

H: Joo, no, toi noin, voitko sä kertoa jotain täällä sitten, kun sä oot nyt muutaman päivän täällä ollu ni täällä Paikassa, asumisesta, näistä asukkaista ja, henkilökunnasta ja, säännöistä ja, palveluista mitä sä oot saanu?

Veikko: No, mä juuri kerroin, emännän vanhimalle pojalle jonka luona mä olin, olin äsken, äsken ni, kerroin, koska hänkin pitää tätä täysin räkalänä.

H: Joo

Veikko: Juuri noitten, takia. Ja mun täytyy sanoo et mä oon erittäin tyytyväine, tääl on erittäin hyvät valvojat, että, mä oon jopa öitä, sen takia mä en tota, viimistä, unipillieriä otakaan, sen takia että mä haluan keskustella vielä heidän, heidän kanssaan ((naurahtaa)).

H: Joo

Veikko: Ja, asukkaat täällä on erittäin rauhallisia kaikki, ja heidän kanssaan on tultu toimee. Täällä on, semmosia tuppisuita jotka ei sa huomenta, eivät sa päivää, eivät puhu mitään vaikka kysyy, mutta, niitä on jo-

ka paikassa. Sen sijaan täällä on ihan, ihan, ihan normaalia, sanon nyt että ihan normaalia ihmisiä, joitten kanssa voi keskustella, ja, keskustella ihan, ihan mistä asiasta tahansa. Ainoon että ne karttaa mua pikkusen koska, mun koulutustaustani on huomattavasti korkeampi ku heillä ja, kokemustaustani on samoin luultavast he- korkeempi ku heillä. (M4)

Veikko on kertonut asuntolasta puolisonsa pojalle. Otteesta saa kuvan, että Veikko on pyrkinyt samalla ikään kuin puhdistamaan paikan mainetta myös pojan silmissä. Tätä episodtia kertoessaan Veikko käy läpi myös omia ennakkokäsityksiään, joita hän on liittänyt asuntolaan ennen paikan parempaa tuntemista. Positiivista tunnustusta saavat niin asuntolan henkilökunta kuin toiset asukkaatkin. Asuntolan Samanlaiset Toiset osoittautuvatkin ”ihan normaaliksi ihmisiksi” niin keskustelutaidoissaan kuin rauhallisuudessaan. Ja aivan kuin missä tahansa muuallakin tilaa löytyy myös niille, jotka vetäytyvät omiin oloihinsa. Tässä otteesta tulee näkyville se, kuinka normaali-käsitettä käytetään häivyttämään eroa niiden Erilaisten Toisten ja asuntolassa olevien ihmisten väliltä. Luvussa Erilaiset Toiset asetelma esiintyy päinvastaisena, ja normaaliuden käyttäminen pelauspintana on pikemminkin eroa tuottavaa. Kuten edellisessäkin otteessa (ote 7) tässäkin haastateltava ei täysin liitä itseään Samanlaisiin Toisiin, vaan erottelee itsensä vielä otteen lopussa muista asuntolan miehistä.

Samanaistiset Toiset ovat niitä, joiden kanssa ollaan tekemisissä. Sukulaiset ja entiset koulukaverit ovat ehkä pitkälti kadonneet, ystävyssuhteet ovat vähentyneet ja jäljelle ovat jääneet ne, joiden kanssa jaetaan jollakin tapaa yhteistä elämän kulua ja tilannetta.

OTE 9. Parempiosainen laitapuolen tallaja

H: Onks sulla semmosia, ystäviä tai tuttavii, ketä sä sitten, tapaillet?

Tommi: No, siel on siellä kaupunginosassa, minä käyn parin naapurin tykönä aina jutustelemassa ja, sitte käyn joskus kaupungissa noitten, vanhojen, edellis kerran kaupunki reissun jälkeen tapaami-, tai yks on semmonen tuttu, jonka tykönä mä käyn. Et aika suppea se on kyllä. Kyllä se näihin laitapuolen tallustelijoihin, niinkö, menee se, että ne on kavereita sitte enempi. Joku, en tie ((hiljaa)).

H: Että ne ystävyssuhteet jotka säilyy ni, on enemmän sitten, sitten, niitä jotka, jollakin tapaa, samanaista elämää ovat.

Tommi: Ni, ni.

H: Eläneet tai.

Tommi: On mulla täällä yks tuttu, joka oli, korkeakoulussa, siitä piti tulla diplomi-insinööri, muttei se saanu päätöstyötä loppu eli, se on nykyään heikomassa asemassa kun minä, ainakin minun mielestä. Et-

tä se saa, peruspäivärahaa ja, ei mitään muuta, eikä sil o mitään paikkaa, missä se käy, mutta kai se jotain, tekemistä keksii ja. Ei o samanlailla niinkun minä. Että jää makaamaan sängylle. (M1)

Paikan positiivinen merkitys korostuu tässä Tommin puheessa, jossa hän vertaa omaa ja tuttavansa tilannetta keskenään. Paikka on muodostunut kaiken kaikkiaan tärkeäksi tukipisteeksi ja kontaktipaikaksi Tommille. Taloudellinen turvallisuus on itsellä kohtalaisessa järjestyksessä, minkä hän on tuonut esille myös toisissa kohdin haastattelua. Nämä molemmat elämän raamien ylläpitoa vahvistava seikat, paikka, jossa voi käydä, ja rahaasiat järjestyksessä, ovat niitä, jotka erottelevat Tommin ja kertomuksessa mukana olevan tuttavän elämän tilanteet toisistaan. Vaikka Tommi onkin määritellyt lähes kaikki kaverinsa yleensä samoiksi ”laitapuolen tallaajiksi” kuin itsekin on, Samanlaisiksi Toisiksi, niin tässä ryhmässä on myös niitä, jotka ovat vieläkin huonommassa asemassa kuin toiset. Kategorian ”laitapuolen tallaaja” sisällä on keskenään erilaisia ihmisiä, joiden elämän tilanteet ovat moninaisia.

Erityisesti silloin, kun Samanlaiset Toiset ovat mukana kertomuksessa, korostuu kerronnassa ambivalentti suhtautuminen siihen, millä tavoin omaan identiteettiin voi ottaa rakennusaineita näistä Toisista. Usein haastattelemieni miesten kertomuksissa on läsnä sekä liittyminen Samanlaiseen Toiseen että itsensä ulospuhuminen näistä Toisista. Tämä ei sinänsä ole kovin kummallista, koska ylipäättäänkin johonkin kategoriaan tai ryhmään asettuminen ei ole koskaan itsestään selvää tai kokonaisvaltaista, vaan kaikki haluavat puhua itseään ulos ryhmälle annetusta yleisestä kategoriasta ja esittää itsensä yksilönä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että nämä hyvin leimaavat kategoriat pakottavat ihmisiä puhumaan itseään ulos erityisen voimakkaasti annetuista määrittelyistä.

Pohdinta

Identiteetti on jatkuvasti läsnä jokapäiväisessä elämässä, sillä ihminen rakentaa identiteettiään vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Oman itsen määrittelylle, identiteetin rakentumiselle, ovat keskeisiä ne Toiset, joiden kanssa ihminen on eri elämänvaiheissa tekemisissä. Nämä Toiset voivat olla konkreettisia, todellisia henkilöitä tai kuvitteellisia keskustelukumppaneita, jotka toimivat

peilipintana omalle itseymmärrykselle. (Ks. Antaki & Widdicombe 1998, 1.) Yksilötason kontaktit eivät kuitenkaan ole ainoita, jotka ovat mukana prosessissa. Identiteetin rakentumiseen vaikuttavat myös yhteiskunnassa yleisellä tasolla vallalla olevat keskustelut ja käsitykset asioista.

Artikkelissa olen nostanut esille kahdenlaisia Toisia, joihin asuntolassa asuvat miehet itseään peilaavat. Kutsun näitä ryhmiä artikkelissa Erilaisiksi Toisiksi ja Samanlaisiksi Toisiksi. Näiden Toisten kautta tai avulla ihmiset määrittelevät itseään ja rakentavat omaa henkilökohtaista identiteettiään. Määrittelyillä on erilaisia seurauksia ja monenlaisia merkityksiä ihmisille elämän eri vaiheissa ja tilanteissa. Erityisen merkittävää on se, millaisia Toisia auttamisen ammattilaiset tarjoavat näille ihmisille, jotka monin tavoin ovat riippuvaisia auttamistyön tarjoamasta tuesta.

Ulkoapäin tulevien määrittysten seuraukset voivat yhtäältä rajata ihmisten mahdollisuuksia tehdä päätöksiä oman elämänsä suhteen, tai toisaalta määrittely voi myös totaalisesti sulkea reittejä ihmisiltä (Gergen 2001b). Eli jos joku on kategorisoitu tietyn tyyppiseksi ihmiseksi tai tietyn tyyppiseen ihmisryhmään kuuluvaksi, voi olla, ettei hänellä ole mahdollisuuksia päästä esimerkiksi johonkin auttamistyön paikkaan tai saada tarvitsemaansa hoitoa ja apua. Ihmisten määrittely ja sijoittaminen johonkin tiettyyn ryhmään voi olla hyvin kokonaisvaltaista kyseisen ihmisen kohdalla. Ammattilaisten käyttämät kategoriat saavat usein nimensä ongelmista, joita näihin ryhmiin kuuluviin ihmisiin liitetään, jolloin ongelmat myös määrittävät heitä hallitsevasti ja peittävät alleen ihmisten muita, yksilöllisempiä ominaisuuksia (Juhila & al. 2003, 13). Esimerkiksi jonkun kategorisointi sosiaalihuollon asiakkaaksi, mielisairaaksi, alkoholistiksi tai aineiden käyttäjäksi saattaa johtaa hyvinkin kapea-alaiseen näkemykseen ihmisestä (ks. Pösö 2002, 113). Ehkä juuri edellä kuvatun vuoksi haastatteleman miehet toivat usein niin vahvasti esille oman yksilöllisyytensä ja pyrkivät osin tekemään eroa Samanlaisiin Toisiin.

Kun omaa henkilökohtaista identiteettiä rakennetaan asuntolasta käsin, Erilaiset Toiset ovat mahdollisesti saavuttamattomissa. Tätä tulkintaa vahvistavat myös ammattilaisten tarjoamat määrittelyt siitä, millaisia asuntolan miehet ovat. Ratkaisuksi henkilökohtaisen identiteetin luomiseen miehet ottavat resurssina käyttöönsä Samanlaiset Toiset. Miehet löytävät heistä yhdenmukaisuutta

itsensä kanssa, mutta täysin samanlaisina Samanlaisten Toisten kanssa haastateltavat eivät itseään näe, vaan tuovat erityisen voimakkaasti kertomuksissa esille myös omaa yksilöllisyyttään. Toisaalta yksilöllisyyden rinnalla miehet ottavat kertomuksissaan usein vastuun koko ryhmän, asuntolan miesten, maineen puhdistamisesta. Puhdistamisen välineenä on yhtäläisyyksien löytäminen heidän ja Erilaisten Toisten välillä, jolloin miehet voivat todeta, että he eivät ”olekaan niin toisenlaisia kuin muut ihmiset”.

Yleisesti ottaen ongelmalähtöinen tarkastelu liittyy siihen keskusteluun, jossa kategorisoinnin nähdään tuottavan leimautumista. Leimautuminen on yhteydessä siihen ulkoapäin tuotettuun identiteettiin, joka ihmiselle on annettu. Tämä leimautumisprosessi kuitenkin tapahtuu vasta sosiaalisten suhteiden kautta. (Granfelt 1998,

95–96.) Tässäkin tapahtumassa tärkeiksi nousevat merkittävät Toiset, jotka siis voivat erottelun ja poissulkemisen kautta tuottaa poikkeavuutta, epänormaaliutta ja syrjäytymistä. Mutta kenellä on oikeus määritellä ihmisiä ja asettaa kategorioita? Vaikuttaa siltä, että myös näissä prosesseissa ovat mukana ne Toiset, siis me kaikki, jotka olemme aina jollekin toisia. Kaikesta huolimatta ulkoapäin annettujen kategorioiden rinnalla kulkevat ihmisten omat määritelmät ja käsitykset siitä, mihin luokkaan tai ryhmään he oikeastaan kuuluvat:

Alaporukkaa, keskiporukkaa, pintaporukkaa, kuinka sitä nyt sanotaa. Em minä tiä mihinkä. Mihinkä tässä ny luokittelee, sen kummempi. No, en ainaka sinne pintaporukkaa, Nokian katollekka, Nokian firman katolle asumaa. Ee-ei, minä osaa, mä luokittelen itteni semmo-, ihan tavalliseen luokkaan. (M7)

KIRJALLISUUS

- ANTAKI, CHARLES & WIDDICOMBE, SUE: Identity as an Achievement and as a Tool. P. 1–14. In: Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (eds.): Identities in Talk. London: Sage, 1998
- GERGEN, KENNETH J.: Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account. 2001. 2001a. Saatavilla www.muodossa 28.4.2004: <http://www.swarthmore.edu/socsci/kgergen1>
- GERGEN, KENNETH J.: Social Construction and the Transformation of Identity Politics. In: Holzman, L. & Morss, J. (eds.): Postmodern psychologies, societal practice, and political life. New York: Routledge, 2001. 2001b Saatavilla www.muodossa 28.4.2004: <http://www.swarthmore.edu/SocSci/kgergen1/text8.html>
- GOFFMAN, ERVING: Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. New York: Anchor Books, 1961
- GOFFMAN, ERVING: Stigma: notes on the management of spoiled identity. New York: Simon & Schuster Inc., 1963
- GRANFELT, RIITTA: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998
- HALL, STUART: Identiteetti. Tampere: Vastapaino, 1999
- HELNE, TUULA: Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. S. 169–197. Teoksessa: Helne, Tuula: Syrjäytymisen yhteiskunta. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes, 2002
- HYVÄRINEN, MATTI: Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino, 1994
- HÄNNINEN, VILMA: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto, 1999
- JOKINEN, ARJA: Asuntola kulttuurisella kartastolla. S. 74–97. Teoksessa: Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 2004
- JUHILA, KIRSI: Creating a 'Bad' Client. Disalignment of Institutional Identities in Social Work Interaction. P. 83–95. In: Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (eds.): Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices. London & New York: Jessica Kingsley Publishers, 2003
- JUHILA, KIRSI: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. S. 20–32. Teoksessa: Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 2004
- JUHILA, KIRSI & PÖSÖ, TARJA & HALL, CHRISTOPHER & PARTON, NIGEL: Beyond a Universal Client. P. 11–24. In: Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (eds.): Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices. London & New York: Jessica Kingsley Publishers, 2003
- KITZINGER, CELIA: The Regulation of Lesbian Identities: Liberal Humanism as an Ideology of Social Control. P. 82–98. In: Shotter, John & Gergen, Kenneth J. (eds.): Texts of Identity. London: Sage, 1989
- KULMALA, ANNA: Ulkopuolisuuden paikat. Metaforat kokemusten kerronnan välineinä omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa. Janus 11 (2003): 4, 319–333
- KULMALA, ANNA & VANHALA, ANNI: Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. S. 98–114. Teoksessa: Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala,

- Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 2004
- KURVINEN, ARJA: Tilinteon aika. Tutkimus pankista työnsä menettävien naisten identiteetin uudelleen arvioinneista. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 1999
- MCKINLAY, ANDY & DUNNETT, ANNE: How Gun-owners Accomplish Being Deadly Average. P. 34–51. In: Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (eds.): Identities in Talk. London: Sage, 1998
- MEAD, GEORGE H.: Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist. Chicago: The University of Chicago Press, 1952
- MORGAN, STEVE: Three prisoner's stories. Talking back through autobiography. P. 190–212. In: Batsleer, Janet & Humphries, Beth (eds.): Welfare, Exclusion and Political Agency. London & New York: Routledge, 2000
- PÖSÖ, TARJA: Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. S. 108–126. Teoksessa: Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön jäljillä. Keuruu: PS-Kustannus, 2002
- VIROKANNAS, ELINA: Normaalien merkitykset huumehoitoyksikön nuorten puheessa. S. 125–144. Teoksessa: Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 2002.

ENGLISH SUMMARY

Anna Kulmala: Others as devices in identity construction (Toiset identiteettiä rakentamassa)

Central to the definition of the self and the construction of identity are the Others with whom the individual comes into personal contact at different stages of his or her life. However, it is not only personal contacts that come into play; the construction of identity is also affected by the prevailing general discourse and conceptions in society. Definitions coming from the outside have different meanings to individuals and impact their lives in different ways as they carry them along through different stages and situations of their lives.

These impacts may limit the scope of decisions people can make about their lives. Definitions and categorisations may block certain routes to them. When an individual is ascribed to a certain category, for instance that of a client, this may imply a very narrow understanding of the person. The categories are often named according to the problem or problems attached to the persons in the group. These problems, therefore, also label these persons.

In this study I approached the construction of identity through people's own stories, because subjective narratives provide a means of making comments on and challenging, possibly even calling into question general beliefs, thoughts and understandings. The data consist of 14 interviews conducted at a shelter for homeless substance abuser men. All interviewees had been clients of various social help services, often for many years. This is the significant context of this article. These persons carried numerous definitions, some of them very strong, that had been attached to them by professionals.

From the narratives I picked out two kinds of significant Others to which people relate themselves. First of all, there are those Others who lead a different kind of life from the interviewees. The people in this group act and live in "normal" society and more or less fit into its frameworks. Their life course has progressed along "normal" paths. I called these people Different Others. Secondly, Others can be people who in one way or another share the narrators' life situation and lifestyle. These people I called Similar Others. The narrators share at least in part a common perspective on life with the people who lead a similar life, but they also seek to differentiate themselves from them in their self-definitions. Both of the Others serve as a constant reflective surface to how these people see themselves.

This problem-centred examination has an interesting connection with the discourse according to which categorisation causes labelling, otherness and deviance. Labelling is related to the identity created outside of the person and given to him/her. However, this labelling process is not possible without social relations. Others are important in this process; by sorting and barring they can produce deviance, abnormality and marginalisation. But who has the right to define people and create categories? It seems that Others are part of even these processes, in other words, all of us are part of them, because we are all Others to someone.

KEY WORDS

Construction of identity, homeless men, substance abusers, clients of social services, others, narratives, interviews, Finland